

Inhoud

Inleiding	7
Trage rivieren door oneindig laagland	11
Overall bos	19
Wonen op een heuveltje	38
Leeuwen en tommen	42
Werd er in onze streken Keltisch gesproken?	46
Latijn aan de Rijn	52
Franse namen	57
Duitse namen	68
Namenstrijd in Friesland: Fries versus Nederlands	75
Fries buiten Friesland	83
Wonen onder de vleugels van de baas	89
Tussen Ouddorp en Oldorp	96
Twee namen, één plaats	102
Deftige nostalgie	112
Windrichtingen in vermomming	122
Verdronken namen	128
Ingepolderde namen	141
Toen de huizen nog te tellen waren	146
Heidense namen	151
Fuserende gemeenten: hoe kies je een nieuwe naam?	164
Altijd op de loer: volksetymologie	175
Volkverhalen rondom plaatsnamen	184
Genoemd naar immigranten	206
Namen in boerenkiel	212

Noten	220
Bronnen	232
Register van besproken namen	243

Inleiding

Jagen op de herkomst van geografische namen is een hachelijke klus. Dat is snel te constateren als je een steekproef neemt uit het standaardwerk *Nederlandse plaatsnamen – herkomst en historie* van Gerald van Berkel en Kees Samplonius. Dit boek laat goed zien hoe glad het ijs is waarop de etymoloog schaatst als hij plaatsnamen verklaart. De letter A omvat in dit boek 240 trefwoorden, en bij maar liefst 81 daarvan is uit de uitleg op te maken dat de auteurs niet zeker – of niet helemaal zeker – weten of de gegeven verklaring wel juist is.

Meer dan eenderde van de verklaringen laat dus ruimte voor onzekerheid. Maar er zijn gradaties in die onzekerheid. Een hopeloos geval lijkt een onschuldig ogende, oer-Nederlands klinkende plaatsnaam als **Afferden**, die vermoedelijk van niet-Germaanse herkomst is. Pogingen tot verklaring genoeg, maar geen ervan kan de toets der kritiek doorstaan. Iets méér licht heeft men kunnen werpen op de naam **Aalst** (gem. Zaltbommel, Gld), die vermoedelijk teruggaat op een Germaans woord voor ‘boerderij’ of ‘tempel’. Hier dus een plausibele gissing, die misschien ooit door een archeologische vondst zal worden bevestigd.

Dan zijn er nog namen waarbij we, heel luxueus, kunnen kiezen uit verschillende verklaringen die ieder voor zich plausibel zijn, zoals **Ter Apel**. Sommige exegeten vatten *Apel* op als ‘waterpoel’ (*a* = ‘water’, *pôl* = ‘poel’), anderen duiden het als ‘waterpaal’ (in het Oudfries betekent *pôl* ‘paal’), terwijl nog weer anderen denken dat het ‘appel’ betekent.

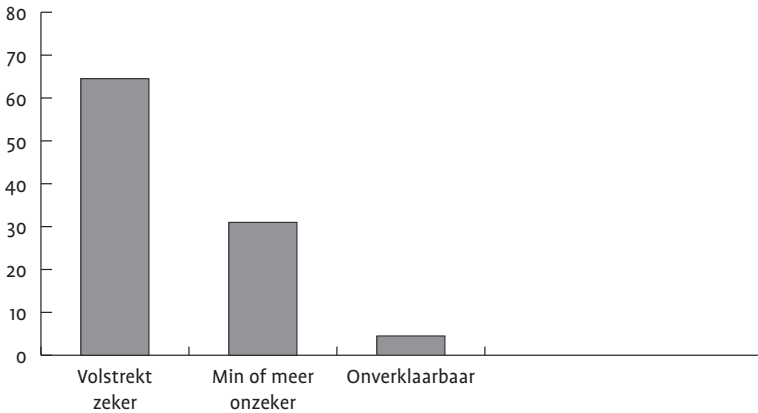
En ten slotte zijn er namen die uit twee of meer delen zijn samengesteld, en waarvan alleen één samenstellend deel ons

voor problemen stelt, zoals **Adorp**. Over het achtervoegsel *dorp* is geen discussie mogelijk, maar de eerste letter zorgt voor problemen. Op het eerste gezicht zou je denken aan een 'dorp (of terp) aan het water' (*a* = 'water'), maar in de oudste bronnen heette de plaats Artharpe en Ardorpe, met een hardnekkige *r*. Misschien betekent het 'terp in het bouwland' (uit **arththarpe*; *arth* = 'bouwland'), maar zo'n gereconstrueerde vorm bewijst weinig.

Net zo'n geval is **Alkmaar**, waar iedereen het erover eens is dat *maar* 'meer' betekent, maar wat is toch die *Alk*? Hier hebben we twee plausible verklaringen, twee waaruit het lastig kiezen is. Mogelijkheid één: het gaat over de alken als vogelsoort: er zouden in het meer veel alken hebben gehuisd. Een andere uitleg komt aanzetten met een oud woord **alke* dat 'modder' betekent. Het aardige van deze laatste verklaring is dat **Alkmaar** ('modderig meer') dan de tegenhanger kan zijn geweest van de **Schermer** (*Scirmere* betekende 'helder meer').

De onzekerheid in etymologenland is groot. Van de 240 plaatsnamen die met een A beginnen konden Van Berkel en Samplonius er 155 met volstrekte zekerheid verklaren, dat is 64,5 procent. Het andere uiterste vormen elf namen die bij de huidige stand van de wetenschap onverklaarbaar zijn (4,5 procent) en daartussenin zit een grijze zone met 74 namen (30,8 procent) waarvan de verklaring min of meer onzeker is. Bij deze namen vinden we in de uitleg veelvuldig formuleringen als 'waarschijnlijk', 'vermoedelijk' en 'misschien'; en soms brengen de auteurs omfloerst tot uiting dat zij zich van een traditionele verklaring distantiëren door bewoordingen te gebruiken als 'wordt wel verklaard als ...'. In de grafiek zijn de gradaties in onzekerheid geïllustreerd.

Ik zal mij in dit boek voornamelijk beperken tot namen die min of meer bevredigend verklaard zijn, of waarvoor op z'n minst een of meer plausible verklaringen aangedragen zijn. Die vermeld ik steeds in de tekst zelf. Als er echter naast een plausible verklaring ook een serieuze – maar naar mijn smaak minder

aantrekkelijke – verklaring bestaat, vermeld ik die in een noot. Natuurlijk was het onmogelijk om in dit boek ook maar in de verste verte volledigheid te betrachten. Het aantal geografische namen in Nederland en Vlaanderen moet in de vele tienduizenden lopen. Alleen het register van de *Grote Topografische Atlas van Nederland* (1987) vermeldt al meer dan 40 000 geografische namen, variërend van straat- of boerderijnamen tot namen voor zeeën, steden en rivieren. De *Topografische Atlas België* geeft naar schatting zo'n 5600 Nederlandstalige namen. Maar hoewel beide atlassen op dezelfde schaal zijn getekend (1:50 000), zijn ze niet goed te vergelijken, aangezien het register van de Belgische atlas minder soorten namen geeft dan dat van de Nederlandse. Zo ontbreken waternamen en perceelnamen. Ook de Nederlandse atlas is verre van volledig; hier mogen dan een aantal straat- en perceelnamen vermeld zijn, ook deze atlas is wat dat betreft verre van volledig.

Hoe kunnen we dan toch een (conservatieve) schatting maken? Laten we uitgaan van het aantal namen in de Nederlandse atlas, laten we aannemen dat Vlaams-België naar verhouding evenveel toponiemen heeft als Nederland. Laten we verder bedenken dat het Vlaamse gebied eenderde van Nederland beslaat. Dan komen we voor het hele taalgebied uit op zo'n 55 000 namen.

Gebruikte afkortingen en symbolen

Provincienamen zijn meestal als volgt afgekort:

Antw	Antwerpen
BLimb	Belgisch-Limburg
Dr	Drenthe
Fl	Flevoland
Fr	Friesland
Gld	Gelderland
Gr	Groningen
NBr	Noord-Brabant
NH	Noord-Holland
NLimb	Nederlands-Limburg
Ov	Overijssel
OVI	Oost-Vlaanderen
U	Utrecht
VIbr	Vlaams-Brabant
WVI	West-Vlaanderen
ZH	Zuid-Holland
Z	Zeeland

Gebruikte symbolen:

*	gereconstrueerde vorm
/.../	wordt uitgesproken als ...

Dank

Marie-Cécile Moerdijk was zo vriendelijk het manuscript kritisch door te nemen. Gjalt Zondergeld voorzag de hoofdstukken over het Fries van commentaar, Kees Verkerk deed dat voor het hoofdstuk over de isoglosse *old/oud*. Verder dank ik de volgende naamkundigen voor hun opmerkingen en suggesties: Chris de Bont, Leendert Brouwer, Frans Debrabandere, Doreen Gerritsen, Paul Kempeneers, Luuk Keunen, Karel Leenders, Vic Mennen, Rob Rentenaar, Ton Spamer, Jos Swanenberg en Laurant Toorians.

Trage rivieren door oneindig laagland

Het moet voor een wetenschapper een geweldige ervaring zijn als hij een theorie kan bedenken die bepaalde feiten zo goed voorspelt dat niemand die met tegenvoorbeelden kan weerleggen. In 1938 kwam de Duitse naamkundige W. Steinhauser met een paar prachtige, spijkerharde stellingen. Hij had diepgaand onderzoek gedaan naar Duitse riviernamen en kwam met drie interessante bevindingen.¹ Allereerst: hoe groter een rivier, des te ouder de naam. Niet voor niets heeft onze grootste rivier, de **Rijn**, een oeroude naam, die uit het Keltisch komt (betekenis: ‘stroom’). Die taal werd oorspronkelijk aan de bovenloop van de Rijn gesproken, het stamland van de Kelten. De Germaanse burenen namen die naam over.

Steinhausers tweede stelling: zijrivieren hebben jongere namen dan de rivier waarin ze uitmonden. Zo heeft de **Geul**, een zijrivier van de Maas, een Germaanse naam (de naam van de **Maas** zelf is, net als die van de Rijn, niet-Germaans). Dat wijst erop dat de Germaanse nieuwkomers zich eerst in de dalen van Rijn en Maas hebben gevestigd, en pas daarna de dalen van de zijrivieren in zijn getrokken. In de prehistorie waren rivieren vaak de belangrijkste verkeersaders.

Derde conclusie: zijrivieren van zijrivieren hebben nog weer jongere namen. Neem de **Gulp**, een zijrivier van de Geul. *Gulp* is in oorsprong een samenstelling; hij bestaat uit *Geul* (verbasterd tot *Gul*) en *-p* (een afgesloten vorm van *apa*, ‘water’). De betekenis is dus, een beetje dubbelop: ‘geulrivier’. Hoe we weten dat de Gulp een oudere naam heeft dan de Geul? Een simpele vuistregel wil dat samenstellingen jonger zijn dan de losse woorden waaruit ze zijn opgebouwd.²

Verkeerde afslag

Drie heldere en krachtige uitspraken. En het leek er inderdaad op dat deze regels overal ter wereld gelden. Maar de Nederlandse naamkundige Dick Blok ontdekte dat Steinhausers theorie niet opgaat voor het Nederlandse rivierenstelsel, in elk geval niet voor de riviernamen in het westen van Nederland. Waarom niet? De West-Nederlandse rivieren stromen door *vlak* land. Dat brengt met zich mee dat de loop makkelijk kan veranderen, net als de breedte. En zo hebben we nu onaanzienlijke riviertjes die niettemin overoude namen dragen, zoals de **Alm**. *Alm* moet een oude naam zijn, want in de Romeinse tijd was dit nog een brede en belangrijke rivier – een Maasarm, die nog tot circa 1100 n.C. actief was.³

Er is nog een andere groep rivieren die een uitzondering vormt op de regel dat kleine rivieren geen oude namen kunnen hebben. Sommige veenriviertjes, hoe klein ook, waren desondanks belangrijk voor de scheepvaart. Want terwijl een kleine bergrivier zelden bevaarbaar is, is een stroompje in vlak land dat vaak wel. En zeker in westelijk Nederland, met zijn warnet van waterlopen, waren namen onmisbaar; ook voor kleine riviertjes. Anders liepen de schippers en vissers het gevaar een verkeerde ‘afslag’ te nemen en te verdwalen.

Ook op een ander punt is er reden om te betwijfelen of Steinhauser's theorie wel opgaat voor de Lage Landen. Als we op Steinhauser mogen afgaan, zakten de eerste kolonisten eerst de grote rivieren af en gingen zij vervolgens de zijrivieren op – dit laatste dus in stroomopwaartse richting. Maar gold dat nu ook altijd voor de rivieren in Nederland en Vlaanderen?

Niet altijd, zo wijst onderzoek uit. De Belgische plaatsjes **Ename** en **Nederename** gooien roet in het eten. De twee Enames zijn een van de vele namenduo's zoals die er ook in het noorden zijn – denk bijvoorbeeld aan Boven- en Beneden-Leeuwen. Bij zulke koppels kun je je afvragen welk van de twee er het eerst was. Het is tenslotte niet goed denkbaar dat er op een en hetzelfde moment twee dorpen tegelijk zouden zijn gebouwd en dat die meteen de huidige namen kregen; het moet met één dorp

begonnen zijn. Als we Steinhauser zouden volgen, zou dat altijd het lager gelegen dorp moeten zijn. Maar bij Ename en Nederename blijkt dat niet op te gaan. Want hoewel Ename ‘hoger’ ligt dan Nederename en alles erop lijkt te wijzen dat Ename de oudste van de twee was, toont de historicus L. Milis op grond van archeologische vondsten toch aan dat de oudste vestigingsplaats juist in Nederename lag, het lagergelegen dorp dus.

Een tweede voorbeeld zijn de plaatsjes **Opwetten** en **Nederwetten**, aan de Dommel in Noord-Brabant. De Dommel is een zijrivier van de Maas, en je zou, met Steinhauser, verwachten dat de laagst gelegen plaats, Nederwetten, het oudst is. Niet dus. Het bewijs schuilt dit keer in de naam van een oude watermolen die in het huidige Opwetten staat. In 1335 heette die nog ‘de molen te Wetten’.⁴

Dat de kolonisatie in de Lage Landen in beide richtingen kon verlopen, ligt ook eigenlijk wel voor de hand. Westelijk Nederland is vanouds nagenoeg vlak, de rivieren hebben weinig of geen stroming en kunnen dus makkelijk in beide richtingen worden bevaren. Daar komt nog bij dat er over de oeverwallen langs de rivieren diverse wegen zullen hebben gelopen.⁵ Primitieve, onverharde wegen, maar toch.

Van moerasbos naar rivier

Wateren kunnen in de loop van de tijd aanzienlijk van aard veranderen, zeker in de vlakke delen van Nederland en Vlaanderen. In de naam van de rivier de **Merwede** zitten de woorden *meer* (hier in de betekenis ‘moerassig water’) en *wede*, een middeleeuws woord voor ‘bos’ (verwant met *woud*). De Merwede moet dus lang geleden een kruising van een moeras en een bos zijn geweest, met de nadruk op bos. Maar na ongeveer 1025 moet dat veranderd zijn en moet de Merwede een echte rivier geworden zijn. Dat weten we omdat de kroniekschrijver Albertus van Metz (overleden na 1024) hevig moet hebben geworsteld met de vraag hoe hij de Merwede nu precies moest omschrijven. In de Latijnse tekst van zijn kroniek *De diversitate temporum* (ook bekend als *Gebeurtenissen van deze tijd*) had hij het nu eens over

een *silva* (Latijn voor '(moeras)bos'), dan weer over een *flumen* (Latijn voor 'rivier').⁶ De omslag van moerasbos naar rivier zal wel zijn begonnen in de elfde eeuw, toen de bewoners dijken gingen aanleggen en het veen ontwaterden, zodat land en water duidelijk gescheiden raakten.

Tegenwoordig zijn we gewend een scherp onderscheid te maken tussen natuurlijke en gegraven waterlopen – die laatste plegen we kanalen te noemen. In werkelijkheid is het verschil echter, zeker in Nederland en Vlaanderen, gradueel. Al in de middeleeuwen is er veel gesleuteld en geknutseld aan de loop van rivieren. Allereerst door de bovenlopen van veenrivieren met elkaar te verbinden, zodat er meer mogelijkheden kwamen voor de scheepvaart. Zo werd er een verbinding gegraven tussen de bovenlopen van de Amstel en die van de Drecht. Geen gigantische ingreep, want beide veenriviertjes ontsprongen ooit op hetzelfde veenkussen, niet ver van elkaar. Ook een tweede soort ingreep is al van vroege datum: bochten afsnijden om de afwatering of de scheepvaart te vergemakkelijken. Een samenvattende benaming voor zulke deels of geheel gegraven dan wel vergraven waterlopen is het woord *lede*, dat we bijvoorbeeld vinden in de naam **Leerdam** ('dam in de lede'); in 1428 wordt ergens melding gemaakt van de 'stadt van Lederdamme'.⁷

PLAATSNAMEN MET LEDE (EN VARIANTEN)

- Haarlemmerliede** (NH) Deze 'lede' liep van het voormalige Lutkemeer (bij Osdorp) langs Boesingheliede naar Haarlem.
- Lede** (OVI)
- De Leijen** (Ov) *Leijen* komt van *Leden*.
- Oude Leede** (ZH)
- Schipluiden** (ZH) Betekenis: met schepen bevaren 'lede'. Een oudere vorm was *Scipliede*. Toen niemand meer begreep dat *liede* een waternaam was, associeerde men de naam met *lieden* (mensen). Een volgende stap was dat men de deftige vorm *luiden* ging gebruiken.
- Westerlee** (ZH) Betekenis: westelijk gelegen 'lede'.

Versukkeling

Nóg een typisch trekje van het Nederlandse en Vlaamse laagland: rivierbeddingen hebben zich veelvuldig verlegd. Dat gebeurde meestal vóórdat ze met dijken in het gareel werden gedwongen, dus ruwweg vóór ongeveer 1000 n.C. Aan bepaalde namen is dat nog steeds te zien. Neem de Maas. Er zijn in België en Nederland vijf oude stukjes rivier met de naam **Oude Maas**, die nu een eind van de Maas af liggen, maar vroeger tot de trotse hoofdstroom zelf behoorden. Zo is er een Oude Maas bij Dilsen (BLimb), maar ook eentje bij Grevenbicht (NLimb) en een tussen Dordrecht en Vlaardingen (ZH).

Wanneer zo'n oud stuk rivierbedding ook nog aanzienlijk smaller werd en daardoor extra schamel afstak bij de nieuwe hoofdstroom, kreeg hij soms bovendien een verkleinvorm. Zo ligt in de buurt van de Bergsche Maas (onderdeel van de Maas) het **Oude Maasje**. Weinig herinnert er meer aan dat dit vriendelijk kronkelende watertje vroeger gewoon 'de' Maas was.

Een rake typering voor zo'n in de versukkeling geraakte rivierarm was ook het woord *dood*, met de betekenis 'stilstaand'. Een oude arm van de Linge heet de **Dode Linge**. Als je bedenkt dat de Linge zelf indertijd een 'dode' tak van de Waal was, kan de Dode Linge met recht dubbel dood genoemd worden.

Blijkbaar is het erg verleidelijk om waterlopen te vergelijken met dieren of mensen, want ook de aanduiding *lam* wordt in dit verband wel gebruikt. **Lamme IJssel** is de aanduiding voor een oude, buiten de hoofdstroom geraakte bocht van de Gelderse IJssel.

Nieuwe riviermond

Aan buitenlanders is het haast niet uit te leggen: we noemen Rotterdam de **Maasstad**, maar het stadsgewest waarvan Rotterdam de kern vormt heet **Rijnmond**. Deze ongerijmdheid is de weerslag van vijftienhonderd jaar waterstaatkundige geschiedenis. Het begon er ooit mee dat Rijn en Maas hier een gemeenschappelijke monding hadden — in zoverre is de naam *Rijnmond* dus logisch. Naamkundig gezien verzwakte de positie van de

Rijn echter toen de hóófdtak, die bij Katwijk in zee uitmondde, versmalde en steeds minder water bevatte, en aldus de **Oude Rijn** werd. In de vroege middeleeuwen nam de kersvers ontstane Lek – die naar het latere Rotterdam stroomde – wel de táák van de hoofdstroom over, maar niet de naam. En zo werd datgene wat in feite een Rijntak is, geassocieerd met de Maas, en staat niemand er meer bij stil dat Rotterdam met evenveel recht *de Rijnstad* had kunnen heten.

Bij de Schelde en zijn verschillende mondingen verliep de naamgeving heel anders dan bij de Rijn. De naam **Schelde** gaat terug op **Scaldon* en is verwant met het Engelse woord *shallow* ('ondiep'). Net als de Rijn heeft ook de Schelde in de loop van tijd een andere monding gekregen, maar van een Oude Schelde is nooit sprake geweest. In de middeleeuwen was de **Oosterschelde** de hoofdmond van de rivier, maar hij heette toen uiteraard nog gewoon Schelde. Aan die tijd herinnert de naam van **Schouwen-Duiveland**. Het voormalige eiland Schouwen lag namelijk ten noorden van de 'Schelde' en heette in de middeleeuwen Scouden. Door deze naam schemert het woord *Schelde*.

Het is nu nauwelijks meer voorstelbaar dat de Oosterschelde in de middeleeuwen de belangrijkste Scheldemonding was, zeker als je bedenkt dat de Oosterschelde al bijna anderhalve eeuw geen druppel Scheldewater meer krijgt. In het laatste kwart van de negentiende eeuw werd hij van de rivier afgesneden toen de spoorlijn naar Vlissingen werd aangelegd. De werkelijke monding van de Schelde ligt nu in het zuiden.

Deze zuidelijke mond was al omstreeks 1500, toen hij nog alleen maar **Honte** heette, een serieuze concurrent geworden van de noordelijke. En zo ontstond er behoefte aan andere namen. *Schelde* werd *Oosterschelde*; de naam *Honte* heeft grotendeels plaats moeten maken voor **Westerschelde**.

Verdwenen rivieren

Zonder dat we het beseffen staan er op de landkaart tientallen namen die herinneren aan *verdwenen* rivieren. Rivieren die totaal uit het landschap verdwenen zijn en waarvan geen drup-

pel water meer te zien is. Soms is alleen de ligging ervan nog te reconstrueren, bijvoorbeeld doordat ergens nog een oeverwal valt te bespeuren. Er is helemaal niets meer overgebleven van de **Aam**, een verlande Rijnarm waaraan de naam van het gehucht Aam herinnert, vlak bij Elst (Gld). Het gehucht heeft de naam van de rivier overgenomen. *Aam* betekende waarschijnlijk gewoon 'water'. De Aam liep van Haalderen naar Elst⁸ en stierf in de loop der eeuwen een zachte dood.

Heel wat gewelddadiger ging het toe in het zuidwesten van Nederland. Daar waren het vooral stormvloedendie rivieren of rivierarmen van de aardbodem hebben gevaagd. Geen oeverwal herinnert er meer aan. Water vernietigde water. Een van de meest beruchte watersnoodrampen was de Sint-Elisabethsvloed van 1421. In het zuiden van Zuid-Holland verdronken toen tussen de 10 000 en 100 000 mensen, maar ook verdween een heel rivierenstelsel onder het zeewater. Wat ervan overbleef is een aantal namen op de landkaart: namen van een aantal herbouwde dorpen, polders, wegen en waterlopen, die nog een vaag beeld geven van de loop van de voormalige rivieren. Zo herinneren de namen **Strijen**, **Strijendam**, **Strijensas** en **Cromstrijen** aan een voormalige rivier de Striene. Zelf spreken de inwoners van Strijen en Cromstrijen nog steeds van /Strien/ en /Kromstrien/. Een ander souvenir aan de verdwenen Striene is de carnavalsnaam **Strine** (voor de stad Steenberg). De naam van de rivier is voor het eerst aangetroffen in de tiende eeuw (Struona). De betekenis is onzeker.

PLAATSNAMEN DIE VERWIJZEN NAAR VERDWENEN RIVIEREN

- Appingedam** (Gr) De Appe (later Apt) stroomde door Appingedam, waar hij uitmondde in de Fivel. Apt is een verkleinvorm van *Appe* en gaat terug op een gereconstrueerd Germaans woord apa 'rivier'.
- Dubbeldam** (ZH) De Dubbel stroomde vóór de Sint-Elisabethsvloed door de Dordtse Waard. Er is gesuggereerd dat de naam verband zou houden met de waternaam *Tabula*, die door Ptolemaeus genoemd wordt.⁹

- Gameren** (Gld) De Gamer, een oude Rijntak, liep van Zaltbommel via Gameren naar Zuilichem en voerde in de Romeinse tijd nog water.¹⁰ De naam komt waarschijnlijk uit het Germaans; **gambrôn* = ‘de sterke’. In 1031 heette de plaats nog Gambron.
- Genderen** (NBr) De Gender was een vertakking van de Maas. De naam zou teruggaan op het Germaanse **gand(u)* (‘opensperring’).
- Niersprink** (NLimb) Betekenis: bron (*spring*) van de Neer of Neers. Deze *Neers* moet minder dan 3 kilometer lang zijn geweest en stroomde uit in de Anselderbeek.¹¹
- Orthen** (NBr) De naam komt van een voor-Germaanse waternaam **Urtina*, die nauw verwant is met die van de Belgische Ourthe. De Indo-Europese wortel *ur* betekende ‘vochtig zijn’.¹²
- Paesens** (Fr) Naar een riviertje Paesens dat bij Dokkum in zee uitmondde.¹³ De betekenis is niet zeker.
- Velsen** (NH) Naar een waterloop Velis. De naam gaat terug op een Indo-Europese wortel **pel* voor ‘moeras’ (verwant met het Latijnse *palus*).
- Werkendam** (NBr) De naam van de rivier de Werken was afgeleid van de Germaanse woordstam **werk* ‘draaien, krommen’.
- Zederik** (U) Wijk van Vianen, genoemd naar een riviertje Zederik, dat naar de Linge liep. Betekenis onzeker.
- Zoelen, Zoelmond** (Gld) De Zoel liep van Avezaath naar Zoelmond.¹⁴ De naam betekende waarschijnlijk ‘modderige stroom’. De rivier werd in 788 voor het eerst genoemd (Solina) en verdween in de late Middeleeuwen.¹⁵